כיתה י' | תנ"ך | שיעור 10 מתוך 11 | 45 דק' | בראשית כה, כז-לד; כז

ממלכתי: סיפורי בראשית (פרקים א-יא ותולדות האבות) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי והשוואה לספרות המזרח הקדום); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

יעקב ועשו: הבכורה והברכות, "בא אחיך במרמה"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יאפיינו את יעקב ועשו ואת אהבת ההורים ("וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו... וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב") על פי הפסוקים
- התלמידים ינתחו את מכירת הבכורה ואת גניבת הברכות כשתי סצנות מקבילות, ויזהו את מוטיבי הלבוש, הקול והמגע
- התלמידים יעריכו את מעשה יעקב ורבקה בעזרת פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא) ובעזרת ההמשך (לבן ולאה, כט, כה-כו)

❓ השאלה הגדולה של השיעור

האם יעקב ראוי לברכה שקיבל במרמה, ומה התורה חושבת על כך?

עשו צועק: "בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה" (כז, לה), אבל יצחק אומר על יעקב: "גַּם־בָּרוּךְ, יִהְיֶה" (כז, לג).

🧪 פתיחה

שואלים: "האם מטרה טובה יכולה להצדיק תרמית?" מבקשים מהתלמידים לכתוב במשפט אחד "כן, כאשר..." או "לא, כי...", ושומרים את התשובות לסוף השיעור.

📖 הסבר למורה

שני אחים, שני הורים. "וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד, אִישׁ שָׂדֶה" ו"וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם, יֹשֵׁב אֹהָלִים" (כה, כז). אהבת יצחק מנומקת: "כִּי־צַיִד בְּפִיו"; אהבת רבקה אינה מנומקת, והיא בלשון הווה: "וְרִבְקָה, אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב" (כה, כח).

מכירת הבכורה (כה, כט-לד). עשו עייף ומבקש "מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה"; יעקב דורש "מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ", ואף שבועה. חמישה פעלים רצופים מתארים את עשו: "וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ, וַיָּקָם וַיֵּלַךְ", והמספר מוסיף שיפוט נדיר: "וַיִּבֶז עֵשָׂו, אֶת־הַבְּכֹרָה".

הברכות (כז). יצחק הזקן, ש"וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת", מבקש לברך את עשו. רבקה מתכננת, ויעקב מתלבש: בגדי עשו ו"עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים". יצחק חושד: "הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב, וְהַיָּדַיִם, יְדֵי עֵשָׂו" (כז, כב), ובכל זאת מברך. כשעשו בא, "וַיִּצְעַק צְעָקָה, גְּדֹלָה וּמָרָה עַד־מְאֹד" (כז, לד), ושואל "הַבְּרָכָה אַחַת הִוא־לָךְ אָבִי".

המשך הסיפור כפרשנות. בחרן יעקב מגלה בבוקר ש"וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה", ושואל את לבן "וְלָמָּה רִמִּיתָנִי"; לבן עונה: "לָתֵת הַצָּעִירָה, לִפְנֵי הַבְּכִירָה" (כט, כו). קוראים רבים, כבר במדרש, ראו בכך מידה כנגד מידה: מי שהחליף צעיר בבכור מקבל בכירה במקום צעירה. (בסיכום שלנו.)

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק כה, פסוקים כז-לד

(כז) וַיִּגְדְּלוּ, הַנְּעָרִים, וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד, אִישׁ שָׂדֶה; וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם, יֹשֵׁב אֹהָלִים.

(כח) וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו, כִּי־צַיִד בְּפִיו; וְרִבְקָה, אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב.

(כט) וַיָּזֶד יַעֲקֹב, נָזִיד; וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה, וְהוּא עָיֵף.

(ל) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב, הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה – כִּי עָיֵף, אָנֹכִי; עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ, אֱדוֹם.

(לא) וַיֹּאמֶר, יַעֲקֹב: מִכְרָה כַּיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ, לִי.

(לב) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו, הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת; וְלָמָּה־זֶּה לִי, בְּכֹרָה.

(לג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב, הִשָּׁבְעָה לִי כַּיּוֹם, וַיִּשָּׁבַע, לוֹ; וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ, לְיַעֲקֹב.

(לד) וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו, לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים, וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ, וַיָּקָם וַיֵּלַךְ; וַיִּבֶז עֵשָׂו, אֶת־הַבְּכֹרָה.

בראשית פרק כז, פסוקים יח-כט

(יח) וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו, וַיֹּאמֶר אָבִי; וַיֹּאמֶר הִנֻּנִי, מִי אַתָּה בְּנִי.

(יט) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו, אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ – עָשִׂיתִי, כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי; קוּם־נָא שְׁבָה, וְאָכְלָה מִצֵּידִי – בַּעֲבוּר, תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ.

(כ) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ, מַה־זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי; וַיֹּאמֶר, כִּי הִקְרָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי.

(כא) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב, גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי: הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו, אִם־לֹא.

(כב) וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו, וַיְמֻשֵּׁהוּ; וַיֹּאמֶר, הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב, וְהַיָּדַיִם, יְדֵי עֵשָׂו.

(כג) וְלֹא הִכִּירוֹ – כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו, שְׂעִרֹת; וַיְבָרְכֵהוּ.

(כד) וַיֹּאמֶר, אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו; וַיֹּאמֶר, אָנִי.

(כה) וַיֹּאמֶר, הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי – לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ, נַפְשִׁי; וַיַּגֶּשׁ־לוֹ, וַיֹּאכַל, וַיָּבֵא לוֹ יַיִן, וַיֵּשְׁתְּ.

(כו) וַיֹּאמֶר אֵלָיו, יִצְחָק אָבִיו: גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי, בְּנִי.

(כז) וַיִּגַּשׁ, וַיִּשַּׁק־לוֹ, וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ בְּגָדָיו, וַיְבָרְכֵהוּ; וַיֹּאמֶר, רְאֵה רֵיחַ בְּנִי, כְּרֵיחַ שָׂדֶה, אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ ה'.

(כח) וְיִתֶּן־לְךָ, הָאֱלֹהִים, מִטַּל הַשָּׁמַיִם, וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ – וְרֹב דָּגָן, וְתִירֹשׁ.

(כט) יַעַבְדוּךָ עַמִּים, וישתחו וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ לְאֻמִּים – הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ, וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ; אֹרְרֶיךָ אָרוּר, וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ.

בראשית פרק כז, פסוקים ל-לח

(ל) וַיְהִי, כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת־יַעֲקֹב, וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב, מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו; וְעֵשָׂו אָחִיו, בָּא מִצֵּידוֹ.

(לא) וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים, וַיָּבֵא לְאָבִיו; וַיֹּאמֶר לְאָבִיו, יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ – בַּעֲבֻר, תְּבָרְכַנִי נַפְשֶׁךָ.

(לב) וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו, מִי־אָתָּה; וַיֹּאמֶר, אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו.

(לג) וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה, גְּדֹלָה עַד־מְאֹד, וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא, וָאֲבָרְכֵהוּ; גַּם־בָּרוּךְ, יִהְיֶה.

(לד) כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו, אֶת־דִּבְרֵי אָבִיו, וַיִּצְעַק צְעָקָה, גְּדֹלָה וּמָרָה עַד־מְאֹד; וַיֹּאמֶר לְאָבִיו, בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי.

(לה) וַיֹּאמֶר, בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה; וַיִּקַּח, בִּרְכָתֶךָ.

(לו) וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב, וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַּעֲמַיִם – אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח, וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי; וַיֹּאמַר, הֲלֹא־אָצַלְתָּ לִי בְּרָכָה.

(לז) וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו, הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים, וְדָגָן וְתִירֹשׁ, סְמַכְתִּיו; וּלְכָה אֵפוֹא, מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי.

(לח) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־אָבִיו, הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ אָבִי – בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי, אָבִי; וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ, וַיֵּבְךְּ.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וַיְבָרֵז עֵשָׂו, אֶת־הַבְּכֹרָה" (בראשית כה, לד)

💭 **מפרשים:** רש"י: "הֵעִיד הַכָּתוּב עַל רִשְׁעוֹ שֶׁבִּזָּה עֲבוֹדָתוֹ שֶׁל מָקוֹם". רמב"ן: עשו מכר כי חשב שימות בציד, "וְאֵין לַבְּכוֹרָה שׁוּם מַעֲלָה רַק אַחֲרֵי הָאָב". אבן עזרא: עשו בז לבכורה "בעבור שראה שאין לאביו עשר".

📜 **כתוב:** "בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי" (בראשית כז, ד)

💭 **מפרשים:** רמב"ן: יצחק רצה לתת לעשו את ברכת אברהם, "כִּי הוּא הַבְּכוֹר"; "וְנִרְאֶה שֶׁלֹּא הִגִּידָה לוֹ רִבְקָה מֵעוֹלָם הַנְּבוּאָה" שקיבלה לפני הלידה, "וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר" (כה, כג).

📜 **כתוב:** "גַּם־בָּרוּךְ, יִהְיֶה" (בראשית כז, לג)

💭 **מפרשים:** רש"י: "שֶׁלֹּא תֹּאמַר אִלּוּלֵי שֶׁרִמָּה יַעֲקֹב לְאָבִיו לֹא נָטַל אֶת הַבְּרָכוֹת, לְכָךְ הִסְכִּים וּבֵרְכוֹ מִדַּעְתּוֹ".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "האם מטרה טובה מצדיקה תרמית?" (4 דקות)
2. קריאה בכה, כז-לד: אפיון האחים וההורים; מכירת הבכורה (9 דקות)
3. קריאה מודרכת בכז: תוכנית רבקה, הלבוש, "הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב", צעקת עשו (12 דקות)
4. כתוב / מפרשים: רש"י, רמב"ן ואבן עזרא על הבכורה; רמב"ן ורש"י על הברכה (10 דקות)
5. דיון: המשך הסיפור (כט, כה-כו) ומידה כנגד מידה (6 דקות)
6. חזרה לתשובות הפתיחה וכרטיס יציאה (4 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. במה שונים יעקב ועשו (כה, כז)? מי אוהב את מי, ולמה?
2. באילו אמצעים נעזר יעקב כדי שיצחק יחשוב שהוא עשו?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה, לפי הרמב"ן, הסכים עשו למכור את הבכורה? ולפי אבן עזרא?
2. מה משמעות דברי יצחק "גַּם־בָּרוּךְ, יִהְיֶה" לפי רש"י?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם רבקה צדקה? שקלו את הנבואה (כה, כג) מול המרמה.
2. האם המשך הסיפור (לבן ולאה) הוא "עונש"? מה התורה אומרת בכך בלי לומר במפורש?

🏁 סיכום השיעור

יעקב מקבל את הבכורה ואת הברכה, אבל הדרך מעוררת שאלות קשות: עשו מבזה את הבכורה, ויעקב ורבקה משתמשים במרמה. הפרשנים מצדיקים או מסבירים (הבכורה כעבודת ה', הנבואה לרבקה, ההסכמה של יצחק), והסיפור עצמו מחזיר ליעקב מרמה דומה בבית לבן. התורה אינה מסתירה את מחיר המעשה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: "אני חושב/ת שיעקב (צדק / לא צדק / גם וגם), כי..."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: שתי סצנות מקבילות (בכורה, ברכה), מוטיבי הלבוש, הקול והחושים (ראייה, מגע, ריח, טעם).
- הקשר המזרח הקדום: מעמד הבכור בירושה, וברכת אב לפני מותו כמעשה מחייב.
- דיון ערכי פתוח: מטרה מול אמצעים, אפליה בין ילדים במשפחה, ואמפתיה לצד המפסיד (עשו).

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י (כה, כז) על "תָּם": "כְּלִבּוֹ כֵּן פִּיו, מִי שֶׁאֵינוֹ חָרִיף לְרַמּוֹת קָרוּי תָּם"; ועל "יֹשֵׁב אֹהָלִים": "אָהֳלוֹ שֶׁל שֵׁם וְאָהֳלוֹ שֶׁל עֵבֶר".
- ספורנו (כה, כז): "יֹשֵׁב אֹהָלִים" הוא גם אוהל "שֶׁבּוֹ הִתְבּוֹנֵן לְהַפִּיר בּוֹרְאוֹ".
- אמונה ומידות: הבכורה כאחריות רוחנית ולא כזכות חומרית; שאלת "תָּם" שנאלץ לרמות, וחשבון המידות בהמשך חייו של יעקב.

💡 הערות למורה

כדאי לא להגיע ל"טובים ורעים": גם עשו מעורר אמפתיה ("וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ, וַיֵּבְךְּ", כז, לח). פרק כז ארוך; אפשר לקרוא חלק בקול בחלוקת תפקידים (מספר, יצחק, רבקה, יעקב, עשו). למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

אפיון האחים וההורים, מכירת הבכורה, מוטיבי הברכות, שלושה פרשנים על "וַיִּבֶּז", מידה כנגד מידה, שאלה בסגנון בגרות ומחוון בעמוד השני. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית כה (מכון ממרא)
- בראשית כז (מכון ממרא)
- בראשית כט (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית כה, לד (ספריא)
- רמב"ן על בראשית כה, לד (ספריא)
- אבן עזרא על בראשית כה, לד (ספריא)

- רמב"ן על בראשית כז, ד (ספריא)
- רש"י על בראשית כז, לג (ספריא)
- ספורנו על בראשית כה, כז (ספריא)

מחוון למורה

מחוון: יעקב ועשו: הבכורה והברכות, "בא אחיך במרמה"

1. עשו: "אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד, אִישׁ שָׂדֶה"; אוהב אותו יצחק, "כִּי־צַיִד בְּפִיו". יעקב: "אִישׁ תָּם, יֹשֵׁב אֹהָלִים"; אוהבת אותו רבקה, בלי נימוק ובלשון הווה ("אֹהֶבֶת"), אהבה קבועה.
2. עשו חוזר עייף, מבקש "מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה"; יעקב דורש מכירה ושבועה, ועשו אומר "הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת". הפעלים הרצופים מראים מהירות ואדישות: אוכל, שותה והולך, בלי מחשבה; "וַיִּבֶז" הוא שיפוט מפורש של המספר.
3. רש"י: רשעו, "שֶׁבִּזָּה עֲבוֹדָתוֹ שֶׁל מָקוֹם": הבכורה היא עבודת ה'. רמב"ן: חשב שימות בציד לפני אביו, ו"אֵין לַבְּכוֹרָה שׁוּם מַעֲלָה רַק אַחֲרֵי הָאָב"; הבכורה היא ירושה, והוא כסיל שחושב רק על היום. אבן עזרא: "שאין לאביו עשר": אין ירושה ממשית; הבכורה כעניין חומרי.
4. ראייה (עיניו כהות), שמיעה (הקול), מגע ("גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ"), טעם (המטעמים) וריח ("רְאֵה רֵיחַ בְּנִי"). המשפט מראה שיצחק חושד: הקול מסגיר את יעקב, אבל הוא סומך על הידיים, ומברך.
5. רמב"ן: היא לא סיפרה מעולם, מצניעות או מפני שחשבה שאין צורך לספר לנביא; עכשיו חששה שיצחק לא ישנה את דעתו. מכאן שרבקה פעלה כדי לקיים נבואה, ולא רק מאהבה ליעקב: אפשר לראות בה מי שמקדמת את רצון ה' בדרך בעייתית.
6. יעקב שהעמיד פנים שהוא הבכור מקבל את הבכירה (לאה) במקום הצעירה (רחל); "רִמִּיתָנִי" מזכיר את "בְּמִרְמָה" (כז, לה); "הַצָּעִירָה... הַבְּכִירָה" מזכיר את היפוך הבכורה. מידה כנגד מידה.
7. תשובה טובה: ראיות: "בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה", צעקת עשו ובכייתו, החשד "הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב", ומנגד "גַּם־בָּרוּךְ, יִהְיֶה"; פירוש: רש"י (יצחק מסכים מדעתו) או רמב"ן (רבקה ונבואת "וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר"); המשך: "וְלָמָּה רִמִּיתָנִי". ניקוד מוצע: שתי ראיות 6, פירוש 4, ההמשך 4, עמדה וניסוח 6.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, רשב"ם וספורנו מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה' מובא בכתיב ה'. ממלכתי: סיפורי בראשית (פרקים א-יא ותולדות האבות) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי והשוואה לספרות המזרח הקדום); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.